

Den Haag - Scheveningen

FIETSRUTE

ATLANTIKWALL

35 km

**Langs oorlogserfgoed op
landgoederen, in stad en duinen**

De Atlantikwall

5.000 kilometer kustverdediging

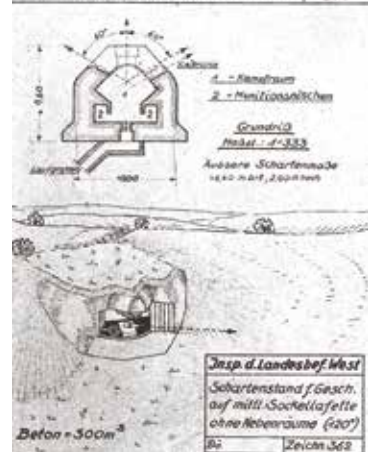
Vanaf 1939 werd een groot deel van Europa door het Duitse leger onder de voet gelopen. Jarenlange bezetting en onderdrukking volgde. De kustlijn van Noorwegen tot aan de Frans-Spaanse grens vormde de westgrens van het zogenaamde Derde Rijk van de Nazi's. Hier bestond na de zomer van 1940 nog één dreiging: het eiland Groot-Brittannië. Hitler vreesde een geallieerde invasie op de bezette kust. Eind 1941 gaf hij daarom het bevel tot de bouw van de *Neue Westwall*, later de *Atlantikwall* genoemd. Het zou een 5.000 kilometer lange verdedigingslinie worden langs de gehele kuststrook. De duinen en het strand werden tot *Sperrgebiet* verklaard (verboden gebied). In de daarop volgende jaren werkten tienduizenden mensen, vaak gedwongen, aan een van de grootste bouwoperaties van de 20e eeuw.

Van monoliet tot megalomaan

De Duitsers maakten diverse ontwerpen voor bomvrije bunkers met muur- en dakdiktes van twee meter gewapend beton. Er waren tientallen gestandaardiseerde types voor het veilig onderbrengen van manschappen, geschut, munitie, voorraden en communicatieapparatuur. Ook waren er commandobunkers, keukens, hospitalen en opstellingen voor radars, etc. Deze zogeheten St.-bunkers (*Ständig* = bomvrij) zijn de meest karakteristieke bouwwerken van de Atlantikwall. Je kunt ze in alle landen aantreffen en sommige standaardontwerpen zijn wel honderden keren gebouwd. De *Wehrmacht* concentreerde de bunkers samen met kleinere bakstenen bouwwerken en veldstellingen zoals loopgraven en schuttersputjes in zelfstandige steunpunten (*Stützpunkten*).

Bouwtekening en foto van een geschutsbunker in Zuid-Holland. De meeste bunkers hadden maar één functie waardoor een militair steunpunt als geheel minder kwetsbaar was

Ständiger Husbau in Stahlbeton Regenbau 674

Legenda

Verdedigingsgebieden

- Festung
- Stützpunktgruppe
- Freie Küste

De Atlantikwall: een 5.000 km lange verdedigingslinie van de Noordkaap tot de Pyreneeën.

Elk steunpunt had een specifieke functie zoals een geschutsbatterij, radarcomplex, infanteriestelling of commandopost. Rondom een stad, aantal dorpen of haven werden de losse steunpunten strategisch samen-gevoegd tot één groot afgebakend verdedigingsgebied. Dit werd een *Stützpunktgruppe* genoemd, of *Festung* als het heel belangrijk was. De steunpunten werden zowel aan de zee- als landzijde aangelegd zodat zo'n gebied aan alle kanten was te verdedigen. Tussen de *Stützpunktgruppen* lagen minder sterk verdedigde kuststroken, de zogenaamde *Freie Küsten*.

Landschappelijke diversiteit

Het Zuid-Hollandse kustlandschap is heel divers. De Duitsers werden geconfronteerd met zandstranden, uitgestrekte duingebieden, dijken, rivieren, eilanden, havens en bebouwing langs boulevards. Landinwaarts lagen polders met een nauw vertakt water- en wegennet en diverse steden en dorpen. Hier moest de infrastructuur zoals bruggen, spoorwegen, watergemalen, vliegvelden en industrie worden beschermd vanwege hun militaire of economische waarde. Vooral de bestuursstad Den Haag en de haven van Rotterdam, waartoe Hoek van Holland de poort vormt, waren van vitaal belang.

De geografie en het strategisch belang bepaalde uiteindelijk hoe een gebied met verdedigingswerken werd ingericht. Zo ontstonden in Zuid-Holland verschillende verdedigingsgebieden, waar *Stützpunktgruppe Scheveningen* er een van was. De begrenzing hiervan omvatte ook de kust bij Kijkduin en een groot deel van de stad Den Haag.

Schuldig landschap

Om militaire redenen werden in sommige steden en dorpen complete woonwijken gesloopt en de bevolking massaal geëvacueerd. Ook werden als verdedigingsmaatregel grote gebieden onder water gezet of voorzien van duizenden mijnen. Aan het eind van de oorlog domineerden tienduizenden betonnen bunkers en bakstenen bouwwerken en honderduizenden kilometers aan prikkeldraad, loopgraven, veldversterkingen en allerlei soorten versperringen de Nederlandse kuststrook.

Mythisch erfgoed

De Atlantikwall nam in de Duitse oorlogspropaganda soms mythische proporties aan. Om de geallieerden angst in te boezemen en het moreel van de Duitse soldaten op te krikken wilde Hitler de suggestie wekken dat het een onneembare vesting was. Tijdens D-Day op 6 juni 1944 viel in Normandië echter het doek: de Atlantikwall was doorbroken door een immense invasiemacht. De Duitsers boden echter ook daarna nog felle tegenstand en het duurde nog een klein jaar voordat ook het westen van Nederland was bevrijd.

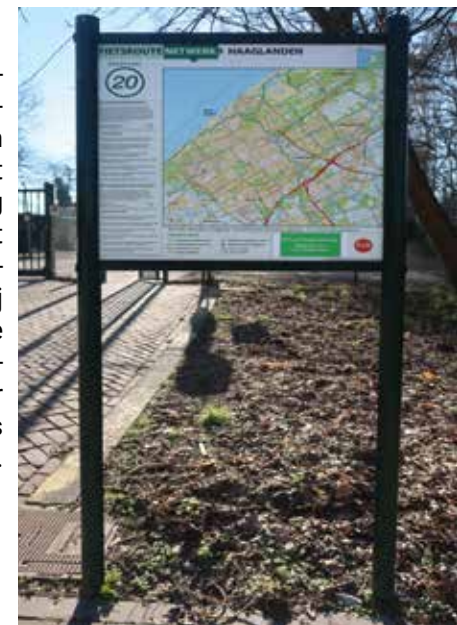
Historisch erfgoed

Na de bevrijding vormden de bunkercomplexen lelijke 'litttekens' in een verminkt kustlandschap. De ongewilde Duitse erfenis werd zoveel mogelijk opgeruimd of onder een laag duinzand weggewerkt. Vanwege de Deltawet hebben vooral in de jaren 60 veel bunkers het veld geruimd omdat ze een zwakke schakel vormden in de zeewaterkerende duinenrij. Ruim 75 jaar later zijn in de duinen en dijken van de provincie Zuid-Holland echter nog steeds restanten van de verdedigingslinie te zien. Inmiddels worden deze beschouwd als waardevol cultuurhistorisch erfgoed dat ons helpt te herinneren aan de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog.

Fietsknooppunten

De route is gebaseerd op het fietsknooppuntensysteem. Je volgt de groen-witte genummerde borden in de richting van de pijl van knooppunt naar knooppunt (afgekort tot KP). Wanneer er geen bebording is, dan fiets je rechtdoor. Bij elk knooppunt staat een informatiepaneel met een plattegrond met alle knooppuntnummers. Om bij het oorlogserfgoed te komen wijkt de Atlantikwallroute soms af van het routenetwerk. Volg de beschrijving om hier weer op aan te haken. Op de volgende pagina's is een overzichtskaart van de route opgenomen.

LA = linksaf
RA = rechtsaf
RD = rechtdoor
KP = knooppunt

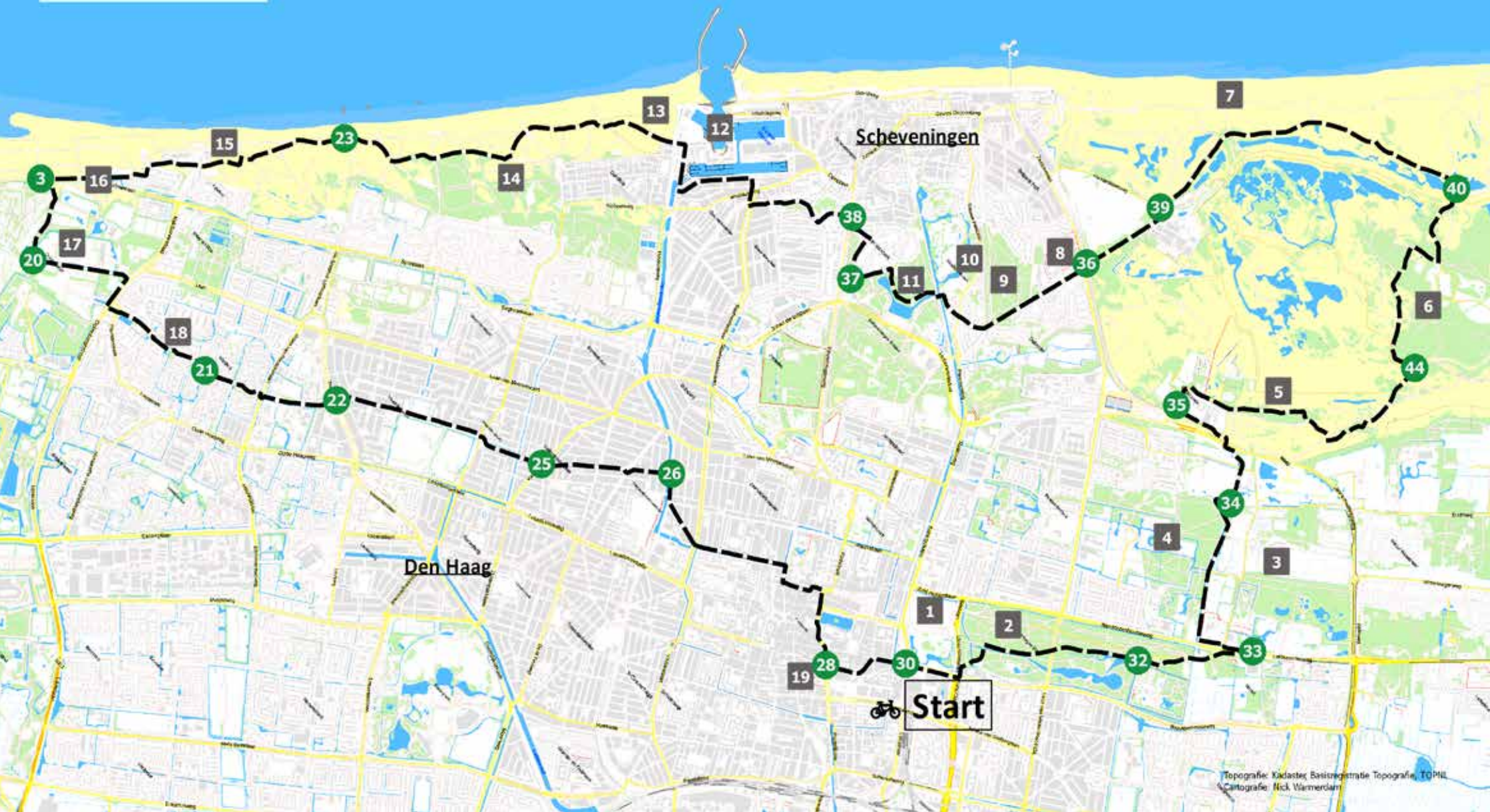

- Start:** Den Haag Centraal Station. Je kunt de Atlantikwall-fietsroute desgewenst bij elk knooppunt beginnen.
- Lengte:** 35 kilometer. Kan ingekort worden door andere knooppunten te volgen, zie de routeborden die bij veel knooppunten zijn geplaatst.
- Duur:** plusminus 4 uur.
- Horeca:** bij het start-/eindpunt en op diverse locaties langs de kust en in het centrum van de stad.
- Tip:** de parkeerplaats bij Scheveningen en Kijkduin is ook startpunt van een wandelroute: www.atlantikwallroute.com
Er is ook een mooie herinneringsroute gemaakt door het Museon: www.museon.nl/nl/wandelroute

Legenda

- fietsroute
- - - wandeling
- knooppunten
- bezienswaardigheden
- P parkeerplaats/start

Noordzee

De aanleg van de tankgracht op het Malieveld begin 1943

De route start bij Den Haag CS op KP 30. Aan je linkerhand zie je het Malieveld. Vanaf KP 30 naar KP 32, je fietst door het Haagse Bos. Vervolgens naar KP 33.

1. Malieveld

Het Malieveld is een ruim tien hectaren groot grasveld. Tegenwoordig is dit veld het decor van protestacties, demonstraties, popconcerten, markten en wat dies meer zij. Sinds een aantal jaren vindt hier ook de jaarlijkse manifestatie op Veteranendag plaats (29 juni, verjaardag van Prins Bernhard, 1911-2004). Op deze dag krijgen de Nederlandse veteranen erkenning voor hun verdiensten voor de samenleving. In de oorlogsjaren doorsneed een tankgracht het Malieveld, en bij de Boschlaan bevond zich een belangrijke toegangspoort tot de *Stützpunktgruppe* Scheveningen.

Een manschappenbunker type 622 in het Haagse Bos (september 1945)

2. Haagse Bos

Het Haagse Bos is een van de oudste bossen in Nederland. Tegenwoordig is het één van de negentien beschermde stadsgezichten van Den Haag. Tijdens de Tweede Wereldoorlog liep het *Landfront* van de *Stützpunktgruppe* Scheveningen dwars door het bos. Een aantal heuvels getuigen hiervan, dit zijn in werkelijkheid namelijk ondergewerkte bunkers. Ook werd het bos door de Duitsers gebruikt als opslagterrein en afvuurlocatie voor V2 raketten. Dergelijke opslagplaatsen waren vaak doelwit van geallieerde luchtaanvallen. Op 3 maart 1945 poogden de geallieerden om de V2 opslagplaatsen in het Haagse Bos te bombarderen, maar door een navigatiefout werden de bommen boven de woonwijk Bezuidenhout losgelaten; ruim 550 doden en 250 zwaargewonden waren het gevolg en door de schade raakten duizenden inwoners dakloos.

Als je na de fietstunnel KP 33 bereikt sla je in een scherpe bocht LA (een stukje terug) en sla daarna RA richting KP 34. Onderweg zie je aan je rechterhand de draf- en renbaan Duindigt, en aan je linkerhand de landgoederen Oosterbeek en Clingendael.

Voedseldropping Duindigt

Monument

3. Landgoed Duindigt

Landgoed Duindigt, bekend van de draf- en rensport, kent een rijke oorlogsgeschiedenis. In de zomer van 1940 vonden Rotterdammers die door het bombardement op Rotterdam dakloos waren geraakt onderdak op Duindigt. Vanaf 1911 was het wedden door de overheid verboden,

maar tijdens de oorlog herleefde de paardensport weer, aangezien het wedverbod door de Duitsers werd opgeheven. Aan het intensieve gebruik van de draf- en renbaan kwam al snel weer een einde naarmate de oorlog zwaarder drukte op de bevolking. Tegen het eind lanceerden de Duitsers V2 raketten vanaf Duindigt en een paar dagen na het fatale bombardement op het Bezuidenhout bombardeerden de Engelsen ook de hier gelegen opslagplaatsen. Hierdoor werd een groot deel van het landgoed verwoest. Op 28 april 1945 werden er door de geallieerden als onderdeel van Operatie Manna voedselpakketten op Duindigt gedropt. Ter herinnering aan deze vreugdevolle gebeurtenis is op de renbaan een monument geplaatst.

Bunker van Seyss Inquart met ervoor een dubbele keukenbunker type 645 (1947)

4. Landgoederen Clingendael en Oosterbeek

Tijdens de oorlog was landgoed Clingendael het hoofdkwartier van rijkscommissaris Seyss-Inquart die behalve een aantal bunkers ook bij de hoofdingang een wachthuisje en woning voor het bewakingspersoneel liet bouwen. Ongeveer de helft van het duinbos werd gekapt voor vrij schootsveld. Aan de oostkant van het landgoed werd een tankgracht gegraven die heden ten dage nog steeds te zien is. Voor zichzelf en het op Clingendael gelegen *Polizei-Battalion* liet Seyss-Inquart een gigantische bunker bouwen. Gecamoufleerd als een

boerderij met een echt pannendak werd verwacht dat de bunker vanuit de lucht niet herkenbaar zou zijn. Uiteindelijk werd de bunker toch door de Britse Royal Air Force aangevallen, maar zonder resultaat. Aan het koetshuis op Clingendael hangt een gedenkplaat ter herinnering aan de verzetsstrijders H.J. Jordaan en W.A.H.C. Boellaard, die hier door *Heinrich Himmler* zijn ondervraagd. Op het naburige landgoed Oosterbeek bevond zich een filmstudio welke de bezetter in beslag nam om er vervolgens propagandafilms op te nemen. Later werden er V2 raketten afgemonteerd.

Aangekomen op KP 34 fiets je verder richting KP 35. Je rijdt langs TNO aan je rechterhand. Bij KP 35 ga je RA naar KP 44. Iets verder ligt de Waalsdorpervlakte aan je linkerhand.

5. Waalsdorpervlakte

Aan de andere kant van het ATNO-gebouw gekomen zie je links na een parkeerplaats een stuk van een tankmuur die ver doorloopt in de duinen. Iets verder ligt de Waalsdorpervlakte waar tijdens de oorlog meer dan 250 mensen door de bezetter zijn gefusilleerd. Tegenwoordig is de Waalsdorpervlakte één van de meest belangrijke herdenkingsplaatsen van de Tweede Wereldoorlog in Nederland.

Er bevinden zich enkele bekende monumenten: een betonnen rand met de opdruk '1940-1945', daarachter vier fusilladekruisen en de Bourdonklok; een geschenk van de bevolking van Den Haag.

Bunker van Seyss Inquart, op de voorgrond een Tobruk (eenmansbunkertje)

Bij KP 44 LA naar KP 40. Je fietst nu door het natuur- en recreatiegebied Meijendel. Je kunt bij bezoekerscentrum 'De Tapuit' stoppen om kennis op te doen over de flora en fauna of een versnapering te nemen.

6. Meijendel

Meijendel is een groot natuur- en recreatiegebied. Tijdens de Tweede Wereldoorlog vormde het duingebied de zogenaamde 'Freie Kuste' Bloemenzee bij kruizen

tussen de twee *Stützpunktgruppen* Katwijk en Scheveningen. De Duitsers noemden het gebied zo omdat ze het minder zwaar verdedigden. Vanwege de hoge strandwallen en duinen en de uitgestrektheid van het achterliggende duingebied dachten ze namelijk dat grootscheepse vijandelijke acties hier niet snel zouden plaatsvinden. Zes Franse commando's, afgezet op het strand met kleine scheepjes, verkenden op 27 februari 1944 het terrein. Hun actie liep uit op een drama, allen kwamen om. Aan de Wassenaarseslag staat ter nagedachtenis een monument.

Eén van de vier geschutsbunkers type 671

Op de T-splitsing bij KP 40 ga je LA naar KP 39. Na 2 km. is aan je rechterhand een strandovergang met fietsenstalling. Na 200 meter lopen bereik je het strand waar bijzondere bunkers zichtbaar zijn. 30 meter na de stalling ligt in de bocht van het fietspad naar links tussen de struiken een lange tankmuur.

7. Marine Seeziel-Batterie Scheveningen Nord

De watertoren was tijdens de oorlog van groot belang voor de inwoners van Den Haag en is ook nu nog in gebruik

Het meest tot de verbeelding sprekende restant van de Atlantikwall in Den Haag is Marine Seeziel-Batterie Scheveningen Nord. Alleen vanaf het strand zijn de vier geschutsbunkers en de grote, drie etages tellende vuurleidingspost goed zichtbaar. Deze batterij werd in 1942 opgesteld en gedurende de oorlog twee keer gemoderniseerd. De hoofdbewapening bestond uiteindelijk uit vier moderne 15cm kanonnen met een bereik van 23,5 kilometer. Het merendeel van de bunkers in het complex zijn onderling met gangen verbonden en onder het zand verborgen. Het zijn goede overwinteringsplaatsen voor vleermuizen en daarom is het streng verboden het gebied te betreden.

Gedenksteen op gevangenismuur

Je slaat bij KP 39 LA en rijdt door naar knooppunt 36. Aangekomen bij KP 36 steek je de weg over richting KP 37 en zie je na een paar honderd meter aan je rechterhand de Scheveningse gevangenis.

8. Kriegs-Wehrmachtsgefangenis Scheveningen

De Scheveningse gevangenis is tegenwoordig voornamelijk bekend vanwege de oorlogsmisdadigers die voor het Internationale Gerechtshof terecht staan. Gedurende de Tweede Wereldoorlog stond de Scheveningse

gevangenis in de volksmond bekend als het Oranjehotel, waarbij 'oranje' verwijst naar de koninklijke familie. Hier werden Nederlanders die zich tegen de Duitsers verzetten opgesloten voor verhoor en vervolging. De meeste gevangenen verbleven maar kort in het Oranjehotel; zij werden

Dodencel nummer 601

vrijgelaten, overgeplaatst of naar concentratie- of werk-kampen gestuurd. Een aantal van hen werd echter zonder proces geëxecuteerd op de nabijgelegen Waalsdorper-vlakte. Circa 25.000 mensen, afkomstig uit heel Nederland, hebben gevangen gezeten in het Oranjehotel.

Dodencel nummer 601 is in zijn kale oorspronkelijke staat bewaard gebleven. Het is nu een monument en tijdens een rondleiding te bezichtigen. Als blijvende herinnering aan de geschiedenis van de gevangenis vind je op de hoek van de Stevinstraat in de muur een gedenksteen. Langs de Van Alkemadeaan en de Pompstationsweg hangen gedenkplaten.

Commandobunker type 608 met camouflagepatroon

Na de gevangenis fiets je langs de Nieuwe Scheveningse Bosjes naar het kruispunt bij de Badhuisweg. KP 37 is RD, maar je slaat eerst RA de Badhuisweg in. Na 500 meter vind je aan je rechterhand, tegenover de nummers 119-133 en naast koffiehuis 'De Boshut', de museumbunkers van het Atlantikwall Museum Scheveningen. Aan je linkerhand Villa Windekind.

9. Nieuwe Scheveningse Bosjes

Tijdens de oorlog lagen de Nieuwe Scheveningse Bosjes midden in Stützpunktgruppe Scheveningen, het bos bleef hierdoor grotendeels gespaard. Langs de Badhuisweg bouwde de bezetter een bunkercomplex

Het verblijfsvertrek voor commandant Erwin Tzschoppe

bestaande uit zestien bunkers, waaronder een *Regimentsgefechtsstand* type 608. Deze commandobunker en de naastgelegen manschappenbunker zijn door vrijwilligers van de Stichting Atlantikwall Museum Scheveningen ingericht als expositieruimtes en aangekleed met objecten die betrekking hebben op de Atlantikwall in Den Haag en Scheveningen. Ook zijn er authentieke uitrustingsstukken en wapens van Duitse en geallieerde legers te zien. Voor meer informatie en openingstijden, zie www.atlantikwallmuseum.nl.

10. Villa Windekind

Aan de Nieuwe Parklaan 76 ligt villa Windekind. In het begin van 1942 werd de villa gevorderd door de bezetter, die er een afdeling van de gehate *Sicherheitsdienst* in onderbracht. De villa werd het centrale punt voor de opsporing en het verhoor van ondergedoken Joden en hun helpers. Bij de verhoren werden onwillige verdachten in folterkamers in de onderbouw van Windekind zwaar mishandeld.

De beruchte *Franz Fischer*, één van de 'Drie van Breda', had nagenoeg carte blanche voor zijn werk bij de *Sicherheitsdienst* betreffende de deportatie van Haagse Joden en de opsporing van ondergedoken Joden en hun helpers. Zijn specialiteit was het '*U-boot Spiel*'; de verhoorden werden in een badkuip langdurig onder water gehouden om bekentenissen of inlichtingen af te dwingen. Zijn fanatieke jacht op Joden leverde hem al snel de bijnaam '*Juden Fischer*' (Jodenvisser) op. In de dubbele villa naast Windekind bevond zich een cartotheek met alle namen en adressen van Joden in Nederland.

Villa Windekind

Keer vervolgens terug naar het kruispunt Pompstationsweg/Badhuisweg en sla RA op de Wagenaarweg naar KP 37. Al snel ligt aan je rechterhand het Westbroekpark en vervolgens fiets je door het Van Stolkpark.

11. Westbroekpark en Van Stolkpark

In het Westbroekpark en het Van Stolkpark was in 1942 het hoofdkwartier van de *Führer der Schnellboote* aangelegd. Vanuit dit bunkercomplex en enkele villa's in de buurt werd leiding gegeven aan alle in West-Europa opererende *Schnellboote*. Dit waren ruim 30 meter lange torpedoboten, die vanwege hun snelheid erg geschikt waren voor het aanvallen van geallieerde konvooien en het leggen van mijnen. In het complex werden ruim 30 bunkers gebouwd, waarvan de meeste na de oorlog zijn ondergewerkt. De belangrijkste hiervan was de *'Befehlsstand Für den Führer der Schnellboote'*. Van dit bunkertype V149 resteren in Europa nog maar twee exemplaren. In de imposante villa Sandhaghe (Hogeweg 18) bevond zich de *'Lagezimmer'*, de commandoruimte van waaruit operaties werden gepland en gecoördineerd. In het Westbroekpark ligt langs het kanaal richting Scheveningen nog een zeldzame machinebunker type V192, onderdeel van het zendstation van het hoofdkwartier. Deze wordt tegenwoordig gebruikt als expositieruimte voor kunstenaars.

Aangekomen bij KP 37 sla je RA naar KP 38. Bij KP 38 sla je LA richting KP 24. Onderweg kom je aan je rechterzijde langs de Scheveningse haven. In de omgeving zijn geen bunkers meer te zien, maar de haven speelde destijds een belangrijk rol in de Atlantikwall. Het is leuk hier even rond te lopen of naar de Boulevard te gaan.

12. Scheveningse haven

Al in 1939 werden in het kader van de Nederlandse kustverdediging amitrailleurkazematten en geschutsbeddingen rond de havenmond gebouwd. Deze werden direct na de capitulatie door de bezetter in gebruik

De commandobunker voor de Führer der Schnellboote ligt nu onder de grond

genomen en vanaf 1942 aangevuld met wapenopstellingen, woonbunkers en tankversperringen. Tussen de havenhoofden werd een kabelversperring aangelegd, die men kon laten zakken zodat vissersschepen en marinevaartuigen konden passeren. De kade van de Tweede Haven was een noodlandingsplaats voor kleine *Fieseler Storch* vliegtuigen. Dit vliegtuigje had genoeg aan een korte start- en landingsstrip en werd vaak gebruikt voor koeriersdiensten of verplaatsing van hoge officieren. Na de bevrijding werden op de kade tussen de Eerste en de Tweede Haven enorme hoeveelheden materiaal voor de bunkerbouw aangetroffen.

Tankversperringen in de voorhaven (augustus 1945)

Aangekomen bij KP 24 sla je RA richting KP 23. Einde Kranenburgweg LA Zeezwaluwstraat in en daar het fietspad vervolgen naar KP 23. Op een hoog punt voor strandovergang 11 even achterom kijken voor een geschutsbunker van het type 680 van het complex Scheveningen Radio.

13. Scheveningen Radio

Ten westen van de Scheveningse haven werd in 1904 het Rijkskuststation Scheveningen Radio opgericht. Direct na de Duitse inval in 1940 namen goed voorbereide Duitse technici de zendinstallaties over voor eigen gebruik. De Nederlandse verdedigingswerken op en rondom het terrein werden door Duitse troepen in gebruik genomen en vanaf 1942 werd het complex uitgebreid tot *Stützpunkt*. Er werden meer dan 30 bunkers gebouwd, waarvan drie van de zwaarste weerstandsklasse. De

infanterie waarnemingsbunker type 666, met een stalen observatiekoepel, is voor Nederlandse begrippen uniek. De aanwezigheid van deze bunker met de kostbare 12 centimeter dikke koepel houdt vermoedelijk verband met de aanwezigheid van de rijkscommissaris binnen de *Stützpunktgruppe*. Tussen het zendgebouw en de bunkers werd er een uitgebreid netwerk van overdekte loopgraven op het terrein aangelegd. Na de oorlog zijn de meeste bunkers en loopgraven ondergewerkt, verzand of gesloopt.

14. Westduinpark

In het Westduinpark liggen nog veel verdedigingswerken. De meeste zijn kort na de bevrijding ondergewerkt. Eén van de grotere complexen was de *SS Flak Batterie Grenadier Regiment 1*. 'Flak' is een afkorting voor *Flugzeug Abwehr Kanone*, de Duitse benaming voor luchtafweergeschut. De hoofdbewapening bestond uit zes luchtafweerkanonnen, die ook doelen op zee konden beschieten. De bezetting van deze batterij bestond mede uit Nederlandse SS-ers. Ten zuiden van de luchtafweerbatterij bevond zich de kustbatterij *Marine Seeziel-Batterie Westduin*. Het hoofdgeschut stond in enorme geschutsbunkers achter een betonnen tankmuur, die in het talud van het duin was gebouwd. Na de stormvloed van 1953 waren deze bunkers en de tankmuur gevaarlijk ondergespoeld, wat reden vormde om ze te slopen. Het kantinegebouw van de batterij aan de rechterzijde van het fietspad is nu nog zichtbaar. Het is omgebouwd om zeer brandbare nitraatfilms van de overheid veilig in op te slaan.

Geschutsbunker type 680 met op de achtergrond de zee en het theater

Stalen koepel van de observatiebunker type 666

Bij KP 23 aangekomen verder naar KP 3. Na 50 meter zie je links van je een aantal uit het zand gestoven bunkers. Kort voor het eerste flatgebouw (hotel) bij Kijkduin passeer je aan je rechterzijde een hoog duin met uitzichtpunt. Je kunt er naar toe lopen (zie verder).

Bedding met afstandsmeter van de vuurleidingsbunker type FL 311 twee maanden na de bevrijding

Een van de zes 8.8cm kaliber luchtdoelkanonnen van de batterij

Het uitzichtpunt bij WN 67 HL; hieronder bevindt zich het gangenstelsel

15. Widerstandsnest 67 HL

Direct ten noorden van Kijkduin, nabij het Deltaplein, bevindt zich in een hoog duin met een uitzichtpunt het uitgebreide gangenstelsel van Widerstandsnest 67 HL. Vrijwilligers van Stichting Atlantikwall Museum Scheveningen hebben deze de afgelopen jaren uitgeruimd en toegankelijk gemaakt. Onder begeleiding van een gids worden rondleidingen gegeven.

Uitstapje: Uitzichtpunt boven gangenstelsel

Je kunt het uitzichtpunt bereiken door op het Deltaplein RA te slaan richting de strandovergang. Links van het hotel het duinpad inlopen, na 100 meter ligt aan je linkerhand het uitzichtpunt en ingang van het gangenstelsel.

Een gang van het infanteriesteunpunt verscholen onder het duin

Je vervolgt richting KP 3. Links van het fietspad langs de Machiel Vrijenhoeklaan zie je in het talud nog net het dak van een Schaltbunker.

16. Schaltbunker

Langs de Machiel Vrijenhoeklaan liggen de heuvels van de zogenaamde Puinduinen. Dit is een recreatiegebied dat is ontstaan uit een letterlijke hoop van puin als gevolg van sloopwerkzaamheden in de jaren 50 en 60. Op deze locatie bevond zich tijdens de oorlog een Duits schijnvliegveld. Met namaak landingsbanen, nepvliegtuigen en lampen probeerden de Duitsers hier geallieerde bombardementen uit te lokken, opdat de echte vliegvelden in de regio gespaard zouden blijven. Vanuit de zogenaamde Schaltbunker werd de verlichting van de namaak landingsbanen bediend en werden nepvliegtuigen die op het veld heen-en-weer gingen aangestuurd.

Schaltbunker tijdens een open dag

Vervolg je weg richting KP 3. Daar aangekomen sla je LA richting KP 20, vervolgens bij KP 20 LA richting KP 21. Aan je linkerhand het voormalige vliegveld Ockenburg, aan je rechterhand de begraafplaats Westduin, hier bevindt zich een militair erehof. Nadat je RA bent geslagen ligt na het tankstation de ingang van de begraafplaats aan de Ockenburghstraat.

17. Ockenburg

Het huidige recreatiegebied Ockenburg was oorspronkelijk een landgoed. In 1939 werd naast het landgoed een hulpvliegveld aangelegd. Om dit veld is tijdens de Meidagen van 1940 hevig gevochten tussen Duitse parachutisten en Nederlandse troepen. In de nacht van 9 op 10 mei veroverden de Duitsers het vliegveld, de dag erna werd het weer heroverd door de Nederlanders. Na de capitulatie werd het vliegveld verboden terrein en raakte het buiten gebruik. De Duitsers legden er mijnen om te voorkomen dat geallieerden er gebruik van konden maken. Tegenwoordig is er een sportcomplex gevestigd. Op de gevel van de toenmalige portierswoning zijn in 2013 door Burgemeester Van Aartsen plaquettes onthuld, ter nagedachtenis aan 83 militairen die tijdens de Slag om

Portierswoning Ockenburg

Militaire Erehof Westduin

Ockenburg zijn gesneuveld. Ook is de portierswoning op de gemeentelijke monumentenlijst gezet. De begraafplaats Westduin was in de oorlog door de bezetter in gebruik als *Ehrenfriedhof*. Gesneuvelde Duitse soldaten en neergestorte geallieerde piloten werden hier met militaire eer begraven. Nu is er een militair erehof van het Gemenebest waar 87 gevallen rusten, merendeels vliegeniers.

 Vervolg richting KP 21. Je rijdt door het stadsdeel Loosduinen.

18. Loosduinen

De Duitse verdedigingslinie aan de landzijde van Stützpunktgruppe Scheveningen doorkruisde de wijk Loosduinen. Voor de bouw van de bunkers en versperringen werden grote delen van de nabijgelegen buurten gesloopt. Net als bij de aan zee gelegen stadsdelen moesten ook hier veel bewoners op stel en sprong hun huizen verlaten. Ook de bomen werden geroid, de stammen dienden als strandversperring of later als brandstof tijdens de hongervinter. Begin februari 1945 werd Loosduinen ook nog eens getroffen door vele bommen die bedoeld waren voor het nabijgelegen Ockenburg. Hier hadden de Duitsers namelijk een afvuurlocatie voor V2 raketten opgesteld om Londen te beschieten. Geallieerde jachtbommenwerpers bestookten deze locaties intensief.

 Na KP 21 vervolg je de route via KP 22, 25, 26 naar KP 28 op het Spui. Hier ligt schuin rechtsvoor de voormalige Joodse buurt van Den Haag. In het hart hiervan, het Rabbijn Maarsenplein, zijn twee monumenten te vinden. Ga hiervoor op het Spui RD, tweede RA. Achter de kerk ligt het plein.

19. De verdwenen Joodse buurt

Het huidige Chinatown, de buurt tussen de Wagenstraat en het Spui, was vóór de oorlog de Joodse buurt van Den Haag. De Joodse gemeenschap in Den Haag telde 17.000 zielen, na de oorlog bestond deze nog maar uit 2.000 mensen. In augustus 1942 begonnen de deportaties waarbij de Scheveningse gevangenis diende als verzamelplaats voor Haagse Joden die op transport werden gesteld. Via het voormalige Station Staatsspoor (het tegenwoordige Den Haag CS) werden de Joden naar het doorgangskamp Westerbork vervoerd. Een aanzienlijk groot aantal van hen pleegde uit wanhoop zelfmoord. Anderen wisten een onderduikadres te vinden. In de voormalige Joodse buurt

Bekladde Synagoge, Wagenstraat

is na de oorlog veel nieuwbouw gekomen. Verschillende monumenten en gedenkplaten herinneren aan de verschrikkelijk periode. Eén daarvan is het Kindermonument ter nagedachtenis aan de 1.700 kinderen die zijn vermoord. Wat in eerste instantie als een stalen klimtoestel oogt, herbergt echter veel symboliek. Op deze locatie, een voormalig schoolplein van een Joodse school, staat ook het bijzondere Amalek monument.

Terug bij KP 28 is het nog een klein stukje fietsen naar het startpunt, KP 30 bij Den Haag CS.

Evacuees in Den Haag op drift met hun bezittingen

Fietsroute Den Haag / Scheveningen

De hofstad werd in WO2 door de Duitsers beschouwd als potentieel doelwit voor een geallieerde invasie. Behalve het bestuurscentrum van Nederland, was er ook een haven en goede infrastructuur richting het achterland. Daarom werden langs de zee- en landzijde talloze bunkercomplexen gebouwd die verbonden waren met versperringen, tankmuren en -grachten. Een deel van de verdedigingslinie kwam dwars door de stad te liggen waardoor woonwijken werden gesloopt en bewoners geëvacueerd. De fietsroute volgt de contouren van de linie en komt op plekken waar sporen nog zichtbaar zijn of een bijzondere gebeurtenis plaatsvond. Je begint bij het Malieveld en volgt het tracé van de tankgracht via het Haagse bos richting drie landgoederen. De oorlogsgeschiedenis is hier veelzijdig; van V2's en voedseldroppings tot hoofdkwartier van rijkscommissaris Seys Inquart. Via de Waalsdopervlakte, bekend van de herdenkingen, gaat de route door duingebied richting zee om vervolgens weer in de stad te komen. Je passeert de beruchte gevangenis 'Oranjehotel' en verschillende bunkerhoofdkwartieren. Vanaf de Scheveningse haven tot Kijkduin fiets je langs de kustlijn door met bunkers bezaaide duinen, de meeste onder het zand verborgen. Vanaf Ockenburg, waar tijdens de meidagen hard is gevochten, fiets je terug via het Binnenhof en de voormalige Joodse buurt. Hier herinneren monumenten aan een zwarte periode.

Meer informatie

www.geschiedenisvanzuidholland.nl/atlantikwall

www.atlantikwallmuseum.nl

www.oranjehotel.org

Respect

Bunkers zijn vaak de biotoop van zeldzame planten- en diersoorten en staan in beschermd natuurgebied of op particuliere grond. Dit is verboden terrein voor onbevoegden, tenzij je op de openbare fiets- of wandelpaden blijft.

Colofon

De fietsroute is een product van de Erfgoedlijn Atlantikwall van de provincie Zuid-Holland en wordt uitgegeven door het Erfgoedhuis Zuid-Holland. De route is digitaal beschikbaar op de websites van genoemde organisaties.

Tekst: Bureau St. in samenwerking met Stichting Atlantikwall Museum Scheveningen
Foto's: B. de Mos (11, 12 tm 16, 19 tm 22) / A. van Beveren (1, 12, 20) / Oranjehotel (13)
J. Rijpsma (18, 23) / NIMH (10) / Haags Gemeentearchief dienst stadsontwikkeling (8, 17), Schimmelpenningh (23), Van Wijk (9) / Nat. Archief: V.d. Ham, Anefo (2, 19c)

ERFGOEDHUIS
ZUID-HOLLAND

Atlantikwall Museum Scheveningen

